

Şevket Kotan

Kur'ân ve Tarihselcilik

Beyan Yayınları, İstanbul 2001, 416 s.

Bir dinî hükmün hangi şartlar altında vazolunduğunu tam anlamıyla tespit etmek mümkün müdür? Bunun yapılması halinde sözkonusu şartların o hükmün vazolunması ve geçerliliğini sürdürmesi için olmazsa olmaz mesabesinde olduğu söylenebilir mi? Vahiy belli şartlarla mukayyet midir? Yoksa o, şartların kendi belirlediği haliyle hitap ettiği insanların hayatlarında yer almasını mı öngörür? Ve bu haliyle din bir inşa mıdır; yoksa temel bazı ilke ve prensipleri vazetmekle mi yetinir?

Son zamanlarda özellikle ilâhiyat çevrelerini fazlasıyla meşgul eden bu ve benzeri sorular esas itibariyle tarihsellik ve tarihselcilik üst başlığı altında ele alınmaktadır. Mezkûr tartışmalara “Kur'ân ve Tarihsellik Tartışmaları” (Ankara 2001) başlığıyla hazırladığı doktora teziyle katılan Şevket Kotan'ın daha sonra *Kur'ân ve Tarihselcilik* başlığını uygun görerek kitap haline getirdiği çalışması Giriş ve Sonuç dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında (s. 11-21) konunun kapsamına

ilişkin olarak Kur'ân'ın mâhiyeti, nesih, icihad, tefsir ve icma gibi konu ve kavramların klasik dönem algılanışına ilişkin bazı değerlendirmelere yer veren müellif, modernizmin İslâm dünyasına girişi neticesinde ortaya çıkan tarihselci İslâmî söylemle birlikte “asırlardan beri süregelen İslâmî anlayışa esaslı bir eleştiri, bir başkaldırmanın” sözkonusu olduğunu ileri sürmektedir. Kotan, bu tartışmalarla birlikte Kur'ân'da yer alan “Allah'ın evrensel mesajını” lafız mı, yoksa bu lafız içerisinde mündemiç bulunan mana mı temsil edecektir? sorusunun merkezî bir yer edindiğini ifade eder.

Çalışmanın birinci bölümü “Bir Tefsir Problemi Olarak Tarih ve Tarihselciliğin Kısa Bir Tarihi” (s. 23-162) başlığını taşımaktadır. Kısa çaplı bir felsefe tarihini andıran bu bölümde, tarihselciliğin “eski Yunan'daki felsefe ortamından, Rönesans, Aydınlanma ve 19. yüzyıl Avrupa felsefesinden 20. yüzyıldaki hermenötik felsefesine kadarki seyrine” ilişkin bazı

hususlar ele alınmıştır. Müellif bu incelemesinde başlıca şu üç nokta üzerinde durmuştur: “Tarihselci eğilimin tarih-üstü hüviyeti”, “Batılı kimliği” ve “tarihin ve tarihselciliğin insana özgü kılınmasının ve insan zihninin ürünü olan hadisâtla sınırlandırılmasının kabulü” (s. 163-164).

“Kur’ân’a Tarihselci Yaklaşımlar” (s. 163-266) başlıklı ikinci bölümde ise “Kur’ân’a tarihselci yaklaşımların Kur’ân’la tarihselciliği irtibatlandırma biçimlerine” yer verilmiştir. Müellif böylelikle “birinci bölümde aydınlatılmaya çalışılan zeminde tarihselciliğin İslâmî versiyonunun felsefeye nereye oturduğunu ve tarihselci düşüncelerden hangisine akraba olduğunu” saptamaya çalışmıştır. Bu bölümün esas konusunu ise Fazlur Rahman’ın oluşturduğunu söylemek mümkündür. Fazlur Rahman’ın konuyla ilişkili görüşlerinin başarılı bir özetini yapan müellif ayrıca bu düşünceleri “felsefi ve İslâmî bir görüş açısından eleştirel bir yolla” ele almaya da çabalamıştır (s. 172-237). Buna göre “Batı düşünce tarihinin üzerinde yeterince durmadığı ve onu soruşturmadığı, onun tarihselciliğinde de belirgin” olan Fazlur Rahman, “Aydınlanmacı Protestan ilâhiyatçıların ve müsteşriklerin dahil olduğu ekole dahil görünmektedir” (s. 202). Bu bölümde ayrıca tarihselci görüşleriyle temâyüz eden diğer bazı

müelliflerin görüşlerine de kısaca temas edilmekte ve her birinin Fazlur Rahman’la benzeşen ve ayrışan yönlerine ilişkin değerlendirilmeler yapılmaktadır. Burada yer verilen müellifler şu başlıklar altında ele alınmıştır: “Kanun ve Hukuka Karşı Aşk ve Ahlak: Roger Garaudy” (s. 237-246), “Teolojiden Antropolojiye: Hasan Hanefî’nin Radikal Tarihselciliği” (s. 247-254) ve “İslâmî Aklın Tarihselliği: Muhammed Arkoun” (s. 255-266).

Üçüncü bölüm “Kur’ân ve Tarihsellik” başlığını taşımaktadır (s. 267-390). Kitabın en geniş kısmını oluşturan bu bölümde müellif, “tarihselci İslâm’ın tam da karşısında” yer alan “Klasik İslâm’ın Kur’ân’a ilişkin yaklaşımına ve iki yorum tarzının karşılaştırmalı değerlendirmesine” yer vermiştir. Bu bölümde özellikle Kur’ân’ın tarihselci yorumlamalarında araç bir kavram olan esbâb-ı nüzûl ile ilgili dikkate değer yorumlara yer verilmektedir. Her âyetin bir sebebe binâen inmiş olmaması ve esbâb-ı nüzûle ilişkin rivayetlerin sıhhat açısından ciddi problemlerinin bulunması nedeniyle klasik anlayışın, nüzûl sebeplerini âyetlerin vazolunmalarının nihai şartı olarak değil, onların anlaşılmasında yardımcı bir unsur olarak görmesi sonucunu doğurduğu söylenebilir. Nihayetinde ulema konuyla ilgili olarak “sebebin hususîliği hükmün

umumîliğini engellemez” kaidesini vazetmiştir. Bu bölümün diğer kısımlarında fıkıh sahasına giren bazı meselelere ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Çalışma, önceki bölümlerde ele alınan hususların bir özeti mâhiyetindeki Sonuç kısmıyla bitirilmektedir (s. 391-398).

Sınırları oldukça geniş olan bir konuyu incelemeye çalışan müellifin esas itibarıyla tarihselci İslâmî düşüncenin temel yaklaşımını ve özellikle Fazlur Rahman’ın bu konudaki görüşlerini dikkate değer bir vukûfiyetle ele aldığı görülmektedir. Ancak kitabın özellikle kaynak kullanımı açısından ciddi problemleri içerdiği görülmektedir. Özellikle bir hayli uzun tutulan ilk bölüm, yer yer görüşlerine temas edilen müelliflerin eserlerine atıfta bulunulsa da, giriş mâhiyetindeki bazı Türkçe felsefe tarihi ve felsefeye giriş kitaplarından yapılmış bir özeti andırmaktadır. Üstelik müellifin herhangi bir kaynak göstermeksizin verdiği bazı bilgilerde birtakım yanlışlıklara düştüğü de görülmektedir. Mesela Hegel’in tarih yorumunun “Prusya Devleti’nin kendi zamanındaki başarılarıyla” irtibatlandırılması (s. 102) doğru bir tespit değildir. Nihayetinde Hegel’in tarihselci görüşlerine temel teşkil eden *Rubun Fenomenolojisi* (*Phänomenologie des Geistes*) adlı eserin, Prusya ordusunun Fransızlar tarafından yenilgiye

uğratılmasının hemen öncesinde yazılmış olması (eser 1807 yılında neşredilmiştir, Almanların siyasi birliklerini kurmaları ise 1871 yılında Fransızları yenmeleri ve güney Alman eyaletlerinin Alman İmparatorluğu’na katılmaları ile birlikte), aslında modern tarihselci düşüncenin Alman ideolojisi ile irtibatını göstermektedir. Çalışmada tarihselciliğin siyasi boyutu üzerinde biraz daha ayrıntılı durulması ve bunun önceki dönemlerin tarihselci yaklaşımlarından ayırt edilmesi uygun olabilirdi.

Kaynak kullanımı ile ilgili olarak işaret edilebilecek bir diğer husus, nakledilen bilgilerin çoğunlukla ikinci el mesabesindeki çalışmalara dayandırılmış olmasıdır. Bu çerçevede Süleyman’ın mesellerinde geçen “*Nihil noum supsole* (yeryüzünde yeni hiçbir şey yoktur)” ifadesinin, bir sempozyumdaki tebliğ müzâkeresinden (s. 40); Mu‘tezile ve Eş‘arî’lere ait bazı görüşlerin ise Watt ve Hodgson gibi müelliflerden nakledilmesi (s. 229) örnek olarak gösterilebilir.

Müellifin ayrıca tarihselci düşüncenin karşısında konumlandırdığı klasik İslâmî anlayışı belirleme amacıyla kaleme aldığı üçüncü bölümün özellikle fıkıhla ilgili kısmında yer verdiği Şâtıbî, Elmalılı, Tâhir b. Aşûr, Ebû Zehra gibi isimlerin ‘klasik anlayışı’ temsil etme özellikleri tartışmalı-

dır. Bu vesileyle tarihselcilik tartışmalarının diğer İslâmî ilimlere nispetle fikha ilişkin yönünün daha ağır bastığını söylemek mümkündür. Nihayetinde bu konudaki imal-i fikirlerin büyük bir bölümü el kesme, cihad, riba, recim, çok kadınla evlilik vb. gibi çağdaş yaklaşımlar açısından ‘problemlî’ görülen fikhî konulara yöneliktir. Bu da mezkûr konuyu doğrudan fıkıhla irtibatlan-

dırmaktadır. Aslında bu durum tarihselci düşünceye niçin ihtiyaç duyulduğu hususuna da bir açıklama getirmektedir. Dolayısıyla mevcut tartışma noktalarının ‘klasik algılanışı’ni tespit etmek için geçmiş ulemanın muteber addettiği ve bir anlamda fikhî düşüncenin ana damarı mesabesinde olan usûl ve furû fıkıh kitaplarına başvurulması bir zorunluluk olarak belirmektedir.